

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 52 (1–2017)

Політичні науки

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2017

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Курко М. Н., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф.,
Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф.,
Бідзюра І. П., д-р політ. наук,
Варзар І. М., д-р політ. наук, проф.,
Воронін В. М., д-р іст. наук,
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф.,
Мєлков Ю. О., д-р філос. наук, доц.,
Перегуда Є. В., д-р політ. наук, проф.,
Піляєв І. С., д-р політ. наук,
Попов В. Ж., д-р іст. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 3 від 29 березня 2017 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: М. Н. Курко (голов. ред.) [та ін.]. — Київ : МАУП, 2001. — Вип. 52 (1–2017). Політичні науки. — Київ : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2017. — 110 с.: іл. — Бібліогр. у кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку політології.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

ЗМІСТ

Відомості про авторів	4
Варзарь И. М.	
<i>Политический провинциализм под аналитико-мизантропическим углом зрения ...</i>	5
Головатий М. Ф., Пастернак А. О.	
<i>Особистісні права людини і процеси націєтворення в парадигмі розвитку сучасних суспільств.....</i>	27
Горбатенко В. П.	
<i>У пошуках майбутнього: до проблеми еволюції футурології як науки</i>	35
Гула Р. В.	
<i>Політичний міф й історична пам'ять</i>	49
Корнієвський О. А.	
<i>Громадянське суспільство сучасної України: проблемні аспекти розвитку</i>	56
Мелков Ю. О.	
<i>Філософія демократії: ідеальний вимір і динаміка розвитку.....</i>	64
Перекуда Є. В.	
<i>Інноваційний потенціал енергозбереження та енергоефективності у житловому секторі: політичні аспекти</i>	75
Гайдай С. В.	
<i>Дослідження суспільно-політичного процесу: особливості, складності та український контекст</i>	85
Kozakevych I. O.	
<i>Theoretical heritage of the Frankfurt school of critical theory in the contemporary Ukrainian realities</i>	94
Lebedenko S. B.	
<i>U.S. — Germany relations under the presidency of Barack Obama</i>	101

Ю. О. МЕЛКОВ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ФІЛОСОФІЯ ДЕМОКРАТІЇ: ІДЕАЛЬНИЙ ВИМІР І ДИНАМІКА РОЗВИТКУ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 64–74

Феномен демократії не лише явище політичної практики, а й філософський концепт, що містить у собі реконструкцію ідеального виміру людського суспільства, навіть культури та способу життя. Зведення демократії до певних політичних процедур виявляється викривленням такого ідеалу та змушує песимістично налаштованих дослідників говорити про ситуацію “постдемократії”. Проте філософський аналіз цього поняття дає можливість розглядати демократію в ракурсі історичної динаміки конкретизації понять “влада” та “народ”, в ракурсі їх розвитку в напрямі справжнього народовладдя.

Поняття демократії належить до тих термінів, що нині часто вживаються невідрефлексовано, за інерцією, без належного осмислення їх змісту — в політичному чи публіцистичному дискурсі. Від останнього не можна, звичайно, вимагати, аби його учасники підходили до використання таких слів із філософською чи науковою виваженістю; проте оскома від цього слова приводить до певної дискваліфікації феномену демократії в суспільній свідомості — і до повного хаосу, що панує в уявленні про цей феномен в царині повсякденного досвіду. Хоча саме людський досвід має служити джерелом наших теоретичних уявлень як про класичну демократію, так і про демократію в умовах сучасності. А це означає, що під ім'ям демократії, під її модною і “політично коректною” вивіскою можуть бути приховані будь-які форми тиранії чи рабства. Як зауважувала, зокрема, одеський соціолог Ірина Попова: “...афішування “демократичності” нашого суспільства, постійне вживання терміна “демократія” у ситуації сваволі й реального безправ'я людей, неабиякого поширення бідності та злиднів є блюзнірством, бо призводить до девальвації цього слова, до повсякденного сприйняття демократії як ситуації, за якої “все дозволено”, і проти цього “пересічна людина” не має ніякого захисту. Інакше кажучи, на тлі нашої практики термін цей набуває сенсу, прямо протилежного тому, який вкладає в нього дослідник” [5, 19–20].

Проведемо реконструкцію саме наукового, філософського змісту поняття демократії. Право дослідника, й насамперед філософа, а не лише полі-

толога, на термін “демократія” обґрунтовується вже тим, що класична ідея демократії як практично втілюваної “влади народу” нерозривно пов’язана з класичним ідеалом раціональності [4]. Ідеал філософії епохи Просвітництва полягав саме в проголошеній меті, що її І. Кант виразив найбільш яскраво у славетному своєму вислові: “Май мужність користуватися власним розумом!” Користуватися власним розумом — не лише у справі пізнання світу та філософування про глибинні підвалини життя, а у власній діяльності, у справі керування власним суспільством, на противагу тому, щоб відчувувати цю справу на користь “хибних авторитетів” як у науці, так і в політиці.

Звичайно, ідеал залишається ідеалом, тобто орієнтиром для вдосконалення, а не описом реального стану справ; більше того, як стверджував видатний дослідник класичного ідеалу раціональності М. К. Мамардашвілі разом зі своїми співавторами, класичне філософське мислення — “це переважно мислення *за іншого*” [2, 58], — як мислення, що відображає особливий статус професійної інтелігенції у класовому суспільстві індустріальної доби його розвитку. Звідси витікає й сама ідея не просто “мислення за інших”, а й політичного представництва “за інших” — власне, за непросвічених — ще непросвічених! — маси, з боку тих, хто належить до нечисленного прошарку грамотної, свідомої та філософським чином “підкованої” публіки.

Інша справа, що поступово, із знеціненням класичного ідеалу раціональності, з переходом до постіндустріального суспільства кінця ХХ — початку ХХІ ст., наявні практики політичного представництва позбавляються будь-якого просвітницького — та просто ідеального — виміру: інтелектуальне та ідейне підґрунтя сучасного життя, в тому числі й демократії, відкидається як утопічне — й те в найкращому випадку. Інакше кажучи, представницький характер наявної демократії починає сприйматися не як тимчасовий і перехідний, не як вимушена міра втілення “керівництва власним розумом” на той час, доки всі люди не стануть просвіченими та “розумними”, а як — якщо і не оптимальний стан організації політичної системи суспільства, то, принаймні, найкращий з усіх можливих, за відомим виразом В. Черчилля.

Не відстають і теоретики, які представляють сучасний, західний, прагматичний погляд на справу керування суспільством: “теорії” демократії таких мислителів як Й. Шумпетер, Ф. Шміттер, Дж. Сарторі та інше, власне, й намагаються обґрунтувати доцільність так званої “реальної демократії”, на противагу її ідеальним, насамперед класичним концептам. Проголошується просто неможливість досягнення реальної “влади народу”, завдяки чому демократія в її “полегшеному” варіанті опиняється лише владою “схваленою народом”, лише правом народу обирати собі владу з числа кількох угруповань політичної еліти. Демократія, зрозуміла таким чином, — це лише вибори кандидатів, це “система врядування, за якої керівники підзвітні за свої дії в державній сфері громадянам, що діють опосередковано завдяки конкуренції і співпраці своїх обраних представників” [7, 80].

Не можна не погодитися з К. Маннгеймом, який ще в середині минулого століття описував наявну систему політичного устрою як “псевдodemократію”; хоча, з іншого боку, сучасні автори, напевно, втративши останню надію

на можливість здійснення будь-чого, що б нагадувало справжню демократію, схилиються до вживання ще менш життєрадісного терміна — “постдемократія” [9].

Щоправда, подібне поняття може здатися дещо неправомірним як “префіксальне” відсилання до минулого: сумнівно, що може йтися про те, нібито в минулому в нас вже була демократія в найповнішому розумінні слова, в тому сенсі, в якому “постнекласика”, “постмодерн” чи “постіндустріальне суспільство” достатньо недвозначно фіксують парадигми відповідно некласичної науки, модерну та індустріалізму, як уже в певному сенсі “пройдені” етапи соціального розвитку. На мою думку, в цьому випадку префікс “пост-” означає відхід не від демократії реальної, а від демократії як ідеалу, демократії як раціонального проекту соціально-політичного ладу — подібно до того, як це має місце у випадку з усталеним уже в політології терміном “посткомунізм”, який означає зовсім не те, що комуністичне суспільство в минулому було побудовано насправді, а швидше його дискредитацію як теоретичної моделі розбудови оптимального суспільства та “вихід з моди” будь-яких розмов, які стосувалися б такої розбудови. Як пояснює французький дипломат Жан-Марі Гуенно, колишній заступник Генерального секретаря ООН, який ще на початку 90-х років XX ст. написав книгу під звучною назвою “Кінець демократії” (що в англійському перекладі була передана як “Кінець національної держави”): “Ми втратили не стільки свободу, скільки ідею свободи” [10, 122], — тобто не так власне демократію, як віру в неї, ясне уявлення про неї, надію на те, що демократія в цьому світі все-таки можлива як реальний устрій суспільства.

Основні риси постдемократії, як теоретичної концепції, характерної для сьогоденного способу політичного устрою суспільства, можна визначити, виходячи з описаних прогалин в обґрунтуванні реально існуючої представницької демократії, неадекватність якої і знайшла свій вияв у дослідженнях теоретиків. Насамперед найбільш очевидною та згадуваною особливістю такого устрою виявляється де-егалітаризація демократії: демос, народ перестає бути суб’єктом демократії — хоча б, як це було в попередню епоху, і нереальним, нехай у значному ступені абстрактним, нехай великою мірою лише на словах — але суб’єктом потенційним, суб’єктом у перспективі. Знеособленим масам у масовому постмодерністському суспільстві протистоїть еліта — причому еліта нового типу, що радикально відрізняє себе від мас і повністю протистоїть і класичному своєму визначенню, що дано у працях Х. Ортеги-і-Гасета. Звернімо увагу хоча б на іронічну риторику нашого суспільства споживання: кращі товари — від продуктів харчування до туристичних подорожей — рекламуються як “елітарні”, але зовсім не як “демократичні”. І та обставина, що єдиний волаючий виняток складають товари на політичному ринку, змушує сумніватися в щирості політичних торговців іменами та брендами.

Таким чином, демократія втрачає свою роль морального регулятиву: тобто подвійність норм фактично знищує будь-які раціональні теоретичні підвалини демократичного суспільства. Змістовна, позитивна модель демократії як самостійної творчості громадян усе виразніше замінюється в суспільній

свідомості моделлю негативною — не тільки тому, що масам приділяється пасивна роль і сумнівна честь вибору одного з конкуруючих правлячих угруповань, а й тому, що політика все частіше зводиться до захисту формальних прав власності, свободи слова, до жонглювання гаслами тощо. Аніж намагатися реально здійснити демократію в усій її повноті, як ідеальну форму соціально-політичного ладу, виявляється значно легше переконати народні маси в тому, що така форма вже здійснена, й ніщо краще за “вестмінстерську” модель лібералізму, з періодичним обранням депутатів та/чи президентів, не існує й навіть існувати не може.

У такому світі “постдемократії”, до якого можна певною мірою віднести й переважну більшість країн сьогодення, демократія розуміється не як ідеальний політичний устрій, а як *сукупність певних політичних процедур*, — передусім процедур обрання представників еліти як “професійних керівників”, — і без жодного натяку на меритократію (тобто на обрання за якостями) та на виховання кожної людини як розумної та автономної істоти, здатної до керування суспільством, до користування “власним розумом”. Позбавлена своєї мети, свого ідеального виміру, політична сфера життя суспільства перетворюється на гру, в якій передвиборні “змагання” не мають майже жодного відношення до життя, — подібно до того, як, скажімо, сучасна наука, тієї мірою, якою вона нехтує пошуком істини як своєю надзадачею та ідеалом діяльності вчених, перетворюється на беззмістовну гру в отримання ступенів і звань.

Варто навести тут думку, висловлену ще кілька десятиліть тому видатним канадським теоретиком Кровфордом Макферсоном, про таку квазідемократичну теорію, що стала спочатку в США, а тепер і в інших країнах, де-факто стандартом філософії політики: “Вона є контрдемократичною (щодо більш старих концептів демократії) тому, що усуває — як нормативний, нереальний і утопічний — егалітарний і налаштований на розвиток ідеал первісної ліберально-демократичної теорії та приймає як адекватну (і проголошуваної як єдино правильної) модель демократії — змагання між двома чи більше групами еліти за владу правити всім суспільством. Демократія виявляється сумісною з низьким рівнем участі громадян, і навіть вимагає його: тільки так, кажуть нам, політична система може залишатися в рівновазі. Демократія редукується від гуманістичного прагнення до ринкової системи рівноваги. І хоча нова ортодоксальна теорія претендує на наукову нейтральність, її ціннісне положення достатньо ясне: що працює, те й правильне, — у сенсі, що дає можливість існуючому класово-стратифікованому суспільству працювати без зайвого тертя, те і є найкращим” [11, 78–79].

Проте й за умов сьогодення ліберальна модель полегшеної, деідеалізованої демократії не є однією-єдиною. Чимало теоретиків, включаючи послідовників і прибічників теорії Макферсона, а також і неомарксистських течій, розвивають інші, альтернативні концепції — партиципаторної демократії або “демократії участі” (Бенджамен Барбер [8]), “радикальної демократії” (Шанталь Муфф [12]) тощо. Для всіх цих концепцій характерним є, насамперед, широке, філософське бачення феномену демократії, що не зводить її не лише до політичних процедур, а й до сфери політики загалом, наголошуючи на її

розумінні як гідного людського життя. Ще у 1945 р. датський педагог і богослов Халь Кок рішуче стверджував, що процвітання чи падіння демократії аж ніяк не залежить від конституцій державних органів. Начало демократії, її серцевина полягає в особистому житті людей, у стосунках між членами родини та між сусідами, що потім екстраполюються, поширюючись на відносини всього суспільства й відносини народів нашої планети. Немає нічого більш помилкового, ніж вважати, що демократія є вченням чи ідеологією, яку можна пропагувати і приймати (чи не приймати). Демократія — це “не система, яку потрібно здійснити, але спосіб життя, який потрібно засвоїти. Йдеться про склад розуму, що має передаватися кожному новому поколінню” [1, 16]

Сучасне бачення демократії, що спирається на філософському тлумаченні понять “народ” і “влада” як її складових, було запропоновано й у наших працях, написаних разом із А. В. Толстоуховим і І. Г. Парапан [6]. Справа в тому, що філософія демократії виступає її діалектичним розглядом, як феномену, що розвивається, а не як даного стану справ, що його можна перенести з одного місця чи часу в інше. Різним типам демократії відповідають насамперед різні нюанси розуміння терміна “народ”. Простіше буде позначити це вихідними грецькими словами: по-перше, це демос, або народ у політичному сенсі; по-друге, це охлос, або народ у соціальному сенсі — в розумінні його як натовпу, як численних бідних верств; по-третє, це етнос, чи народ етнічний, народ як народність; нарешті, лаос — це народ у найширшому, всеохоплюючому сенсі: народ як населення всього міста, всієї країни, всієї планети (рис. 1).

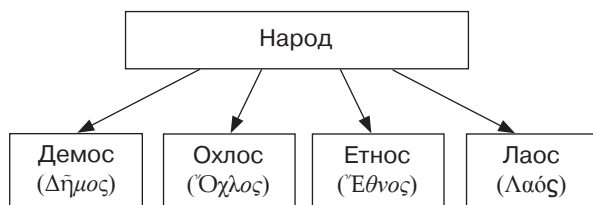

Рис. 1. Різні значеннєві відтінки поняття «народ»

Ці аспекти поняття “народ” можуть бути розглянуті, у першу чергу, і як окремі історичні етапи процесу демократизації. Як відомо, в ході історії відбувалося розширення поняття “демосу” чи політичного народу. Спочатку під останнім розумілася лише менша частина жителів грецького полісу: вільні, корінні чоловіки; але й бідняки, жінки, представники національних меншин і громадяни далеких колоній — усі вони поступово здобували права громадянина, що давало їм можливість обирати кандидатів до владних органів. Зворотним боком цього процесу, як не дивно, виявлявся зростаючий рівень абстрактності власне народу як суб’єкта демократії, віддалення влади від людей, її розчинення серед численності виборців. Наділення мас правом голосу, за всієї демократичності такого процесу, неминуче спричиняє зменшення значущості кожного окремого голосу. Таким чином, відбувається не розвиток охлосу чи етносу до рівня демосу (з його рівнем політичної свідомості в античному розумінні демократії як обов’язку, а не тільки як права), а швидше

механічне “розбухання” проголошеного “демосу”, розбіжність двох сенсів поняття “народ”: тих, хто має реальну владу, і тих, хто номінально наділені владою, але реально не мають можливості цю владу здійснювати.

Отже, розвиваючи думку про “кінець класичної демократії” в сенсі завершення екстенсивного розвитку тієї її концепції, що ґрунтувалася на класичній науковій раціональності, можна зауважити, що за сучасної доби трансформація демосу досягла своєї повноти, охоплюючи вже все населення нашої планети. Така трансформація безпосередньо пов’язана зі зміною масштабу життя людського суспільства за доби глобалізації. І водночас вона сама є, як тенденція, спонтанною відповіддю на виниклі глобальні проблеми, що, з одного боку, безпосередньо стосуються кожної людини окремо, незалежно від її національності, освіти та рівня компетенції у справі керування суспільством, а з іншого — вимагають для свого вирішення відповідної їм глобальної дійової особи: всього людства загалом.

Саме з огляду на проблематичність реалізації повноцінної “всенародної” влади, слід відзначити й те, що не лише “народ” як поняття, що етимологічно входить до складу концепції демократії, зазнає перетворень і трансформацій у ході розвитку людської культури загалом та раціональності зокрема. Не менш важливими, на нашу думку, є ті трансформації, що відбуваються й відносно “влади” як другої складової поняття демократії, розглянутої в перспективі процесу демократизації, процесу конкретизації та практичної реалізації концепції класичної демократії. Незважаючи на, здавалося б, очевидну ясність терміна “влада” у повсякденному сенсі, використання і цього слова без уточнювальної філософської експлікації виявляється недостатньо конкретним для розуміння природи демократичного устрою суспільства в перспективі сучасного типу раціональності. У давньогрецькій мові існують різні значеннєві відтінки поняття влади — так само, як і різні відтінки поняття “народ”. По-перше, це власне “кратія”, κράτος — всеохоплююча влада, влада як “державство”: панування, сила, володіння. По-друге, це більш м’яка влада ἀρχή — “архія”, “начальництво”: влада як керування, наставляння, керівництво [6, 70].

Незважаючи на те що вже з часів Аристотеля ці два поняття часто вживаються як синоніми, етимологічне їх розрізнення — зовсім не казуїстика і не примха допитливого філолога. Французький поет і публіцист Шарль Пегі, один із тих мислителів, хто наполягав на принциповому розрізненні двох типів влади, на початку ХХ ст. вибудовував таку концепцію: влада як *могутність* є влада над кимсь; *влада як керування* є влада робити щось. Відповідно, розмірковував Пегі, варто розрізнити і два типи свободи, акратію й анархію [13, 1803]. І якщо принципова відмінність між поняттями “свободи від” і “свободи для” стало вже загальним місцем у сучасній соціальній філософії, то розрізнення “влади над” і “влади для” ще не ввійшло в широкий побут наукової думки: власне, “влада” виступає в сьогоденному політичному (й політологічному) дискурсі швидше саме як влада-володіння, як державна влада, навіть як персоніфіковане позначення “керівних верств” будь-якої сучасної країни.

На мій погляд, при всій важливості ідеї французького мислителя для адекватного розуміння феномену демократії, ототожнювати керування, ἀρχή із

“владою для” було б не зовсім коректно. Для більш точного розуміння влади варто згадати третій давньогрецький термін, про який не згадує Ш. Пегі, — влада в сенсі *ἐξουσία* — “здатність, можливість”: власне, здатність щось робити, говорячи сучасною науковою мовою, здатність виступати суб’єктом власної дії. До речі, саме в цьому сенсі поняття “влада” використовується, наприклад, у Новому Заповіті, у відомих словах Апостола Павла: “Нема бо влади, що не була б від Бога” (Рим. 13:1). Це місце, особливо в XX ст., часто викликало деяке ускладнення в інтерпретаторів: невже будь-яка влада, чи то влада Гітлера або Сталіна, походить, відповідно до християнського вчення, безпосередньо від Бога?! Тим часом в оригіналі стоїть саме *ἐξουσία*, а не “кратія” чи “архія”: будь-яка здатність щось робити, діяти, творити — поза всяким сумнівом, дається Богом, про що і йдеться в посланні. Щодо об’єкта такої влади-здатності, то таким виступає, швидше, не інша людина і не діяльність, що нею здійснюється, а сам носій цієї здатності.

Отже, при дослідженні феномену демократії варто розрізняти три відмінних поняття влади — влада як панування (“кратос”), влада як керівництво (“архос”), і влада в більш широкому і філософському сенсі, як здатність людини до здійснення чогось (“ексусія”) (рис. 2): останнє поняття і становить собою, на мою думку, основу для раціонального обґрунтування повномірної демократії в сучасній перспективі як водночас ідеалу соціально-політичного устрою та реально здійсненого стану справ.

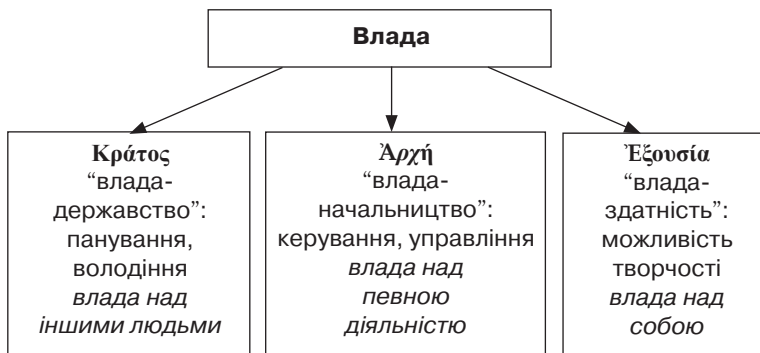

Рис. 2. Три аспекти розуміння феномену влади

Загальновживане зведення влади лише до першого з цих понять, що в чомусь доповнюють один одного, а в чомусь і суперечать один одному, — не тільки невірне з погляду науки, а й неадекватне рівню розвитку сучасного нам суспільства. У процесі розвитку демократії не тільки збагачується та конкретизується поняття народу, демосу, а й розвивається поняття влади як складової терміна “демократія”. Першим історичним типом влади, за умов первісного суспільства, була вочевидь влада як можливість діяти, на зміну якій приходить влада-начальництво тих, хто вміє діяти краще, і лише потім — влада панів, що в буквальному сенсі володіють своїми рабами, що діють за них.

Тож демократія як суверенітет народу, за умов якого останній виступає джерелом і носієм державної політичної влади, — таке формулювання цілком

могло виступати ефективним орієнтиром суспільно-політичного устрою за доби абсолютизму, в той історичний період, коли звичною реальністю було панування монарха чи вузького кола осіб, що володіли владою за правом народження. Тоді панування всього народу — а не однієї людини чи замкненого стану — було прогресивним, революційним гаслом.

Однак за сучасної нам доби означений підхід до розуміння демократії неминуче виявляється занадто абстрактним — насамперед недостатньо ясним і визначеним. Так, історично склалося, що давньогрецькі терміни, наприклад “автократія” (тобто, буквально, самодержавство) і “монархія” (відповідно, єдиноначальництво), виявляються практично тотожними у своєму повсякденному застосовуванні. Проте, з наукової точки зору, це не зовсім і не завжди так: у першому випадку одна людина (король, цар, імператор) — єдине *джерело* влади, у другому — єдиний її *провідник*. При формальному пануванні народу (при будь-якому, нехай навіть максимально широкому трактуванні поняття “народ”) керування в суспільстві може виступати монопольною власністю однієї чи кількох осіб, а то й невеликих соціальних груп. Президент — не король, він не є самодержцем, оскільки був і залишається обраним номінальним джерелом-носієм влади, тобто народом. Проте навряд чи потрібно доводити, що такий обранець цілком може виступати квазі-монархом у сенсі нероздільної реальної влади, керівництва державою.

У цьому сенсі можна говорити про існування в політичному світі, так би мовити, “демократії-монархії” та “демократії-олігархії”. У першому випадку формальне панування народу здійснюється “під керівництвом” однієї особи (прикладом такої “монархічної демократії” цілком може виступити СРСР часів Сталіна або Аргентина за Хуана Перона, а то й деякі сучасні держави), у другому — при елітарній формі організації керування суспільством і державою.

Отже, якщо говорити про владу в першому випадку цього слова, то ще в ХХ ст. в переважній більшості країн світу розуміння джерела влади (“державства”), відмінне від народу загалом, відійшло до царини історичних переказів про минуле: навіть найбільш “популярні” деспоти й олігархи воліють іменуватися президентами і правити “від імені народу”. Однак, маючи на увазі подальший розвиток демократії, конкретизуючи демократію до рівня розрізнення форми керування в умовах, коли декларується панування народу, неважко дійти висновку, що і демократія-монархія, і демократія-олігархія не є власне демократіями у максимально повному значенні цього слова, оскільки під вивіскою народодержавства тут ховається зовсім не народна влада правителів.

Начальствування, влада-керівництво у своєму первісному смислі не тожні владі як пануванню, однак державна влада, що існує й існувала в людському суспільстві в різні періоди його історії, частіше виникає саме з “начальництва”. “Начальник”, архонт, — той, хто починає, — насправді це не більш, аніж “перший серед рівних”. Це чи то найстарший із членів племені, чи то самий умілий серед усіх первісних мисливців, — той, хто першим виходить на полювання чи на війну і хто може навчати молодь своєму мистецтву.

Однак поступово начальствування набуває якісно іншого сенсу: вже не перший серед інших, але вищестоящий. Згадаємо історичний термін “принцепс”: перший у списку сенаторів титул ранніх римських імператорів, що не допускає буквально жодних атрибутів, якими б не послуговувалися при правлінні республікою. Але з часом, з розвитком імперії, коли втрачаються останні формальні залишки республіканського ладу, принципат закономірно замінюється домінатом, начальствування — владарюванням, а саме слово “принцепс” перетворюється в “принц” — князь, володар: не за правом уміння, а за правом народження.

У силу всіх цих обставин ситуація, за якої влада-керування, начальствування в суспільстві не належить народу як номінальному господарю, “кратору”, але монополізована однією (“демократія-монархія”) чи кількома (“демократія-олігархія”) особами, звісно ж, не відповідає суті демократії. Коли розвиток особистості однієї людини (начальника чи пана) досягався за рахунок і за допомогою придушення інших, тобто більшості. Сучасна демократія може означати тільки загальний рівний розвиток, а не просте загальне і рівне право вибирати, кому саме варто розвиватися в цьому суспільстві за рахунок інших. Такою є й об’єктивна тенденція розвитку сучасного суспільства — коли моральна свідомість людини може реально розвинути до рівня субстанціональності стосовно зовнішніх форм соціального примусу.

Інакше кажучи, смисл, що вкладається у зміст слова “влада” у складі терміна “демократія”, розвивається в ході історичного процесу в протилежному напрямі, ніж сам феномен влади, що йде шляхом підсилення та відчуження: від влади як панування, влади як начальствування — до влади в її третьому, найбільш конкретному і фундаментальному сенсі, як здатності до творчості, що на сьогодні тільки і може бути покладена в основу нашого розуміння решти аспектів феномену демократичної влади. “Всеначальництво” в умовах демократії означає соціальну владу *кожної* людини, здатної щось робити, у межах її власної сфери компетентності. Це і є влада авторитету, обмеженого сферою свого знання і своїх здібностей: начальник, керівник — не той, хто просто старше, заможніше, шляхетніше, не той, хто посідає формально вищу посаду, і навіть не той, хто обирається шляхом голосування, — а той, хто більше за інших наділений конкретними здібностями сили і права (“ексусія”), хто краще за всіх знається на певній конкретній сфері діяльності.

Таким чином, можна зробити висновок, що здійснення філософської рефлексії стосовно феномену демократії дає можливість зобразити її як ідеальний образ буття суспільства, що ґрунтується на модерновій концепції раціональності, яка виходить із проекту Просвітництва: кожна людина, у справі керування власним суспільством, має спиратися лише на власний розум, не схилиючись до забобон і не відчужуючи це своє право на користь іншої людини. Поняття “народу”, “демосу”, що складає першу частину терміна “демократія”, зазнає певних трансформацій, поступово розширюючи свій зміст в ході еволюції людської культури; за сучасної доби це поняття — вперше в історії людства — досягає своєї повноти та починає охоплювати все населення нашої планети. Також відбуваються відповідні трансформації й відносно

поняття та феномену “влади” як другої складової поняття демократії. Влада в найбільш глибокому сенсі слова, як здатність щось робити, здатність виступати суб’єктом власної дії, здатність людини до творчості — становить основу для раціонального обґрунтування сучасної демократії як водночас ідеалу соціально-політичного устрою та реально здійсненого стану справ. За умов людиномірності як характерної риси постнекласичного типу наукової раціональності [3] делегування влади може відбуватися не шляхом майже випадкового вибору абстрактних представників, а раціональним визнанням авторитету іншої особистості — мірою її компетенції в окремій сфері, мірою її здатності до дії. На цьому можуть ґрунтуватися й нові філософські концепції та нові вияви реальної, практичної демократії — демократія компетенції, демократія участі, демократія асоціативна, що передбачає суспільне самоуправління на основі окремих спільнот та інші форми суспільного ладу, що тільки виношуються в уяві мислителів, тільки починають сьогодні шлях свого становлення, а тому можуть виступати предметом подальших розвідок з теми статті.

Література

1. Кок Х. Что такое демократия? / Пер. с датск. [Копенгаген:] Датский Институт культуры; Систайм, 1993. 88 с.
2. Мамардашвили М. К., Соловьёв Э. Ю., Швырёв В. С. Классика и современность: две эпохи в развитии буржуазной философии // Философия в современном мире: Философия и наука. М.: Наука, 1972. С. 28–94.
3. Мелков Ю. А. Человекомерность постнеклассической науки. К.: Изд. ПАРАПАН, 2014. 254 с.
4. Мелков Ю. О. Демократія та раціональність // Практична філософія. 2007. № 3(25). С. 98–109.
5. Попова І. М. Публічність соціології // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2008. № 2. С. 14–20.
6. Толстоухов А. В., Паранан І. Г., Мелков Ю. О. Багатолика демократія. К.: Вид. ПАРАПАН, 2011. 204 с.
7. Шмідтер Ф. К., Канл Т. Л. Чим є і чим не є демократія / Пер. з англ. // Демократія: Антологія. К.: Смолоскип, 2005. С. 79–91.
8. Barber B. Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age. Berkeley; L.A.; L.: University of California Press, 1984. XXVI, 320 pp.
9. Crouch, Colin. Post-Democracy. Cambridge: Polity Press, 2004. XI, 135 pp.
10. Guéhenno J.-M. The End of the Nation-State: Transl. from Fr. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995. XI, 135 pp.
11. Macpherson C. B. Democratic Theory: Essays in Retrieval. Oxford: Clarendon Press, 1973. XII, 255 p.
12. Mouffe Ch. Hegemony, Radical Democracy, and the Political. L.: Routledge, 2013. 256 p.
13. Péguy Ch. Œuvres en prose complètes : 3 vol. / Charles Péguy. Paris : Gallimard, 1987. T. 1. 2080 p.

Удзеркалі філософської рефлексії феномен демократії становить собою ідеальний образ буття суспільства, що базується на модерновій концепції раціональності. Поняття “народ”, зазнаючи історичних трансформацій, поступово розширює свій зміст, охоплюючи нині все на-

селення нашої планети. Відповідно, поняття “влада” в історичній динаміці свого розвитку та в філософському її розумінні, як здатності людини бути суб’єктом власної дії, закладає підвалини для раціонального обґрунтування демократії як водночас ідеалу соціально-політичного устрою та реально здійсненого стану справ.

In the mirror of philosophical reflection, phenomenon of democracy represent itself an ideal image of social being that is based on the Modernity conception of rationality. The notion of ‘the people’, undergoing its historical transformations, gradually expands its contents and now encompasses the whole population of our planet. Correspondingly, the notion of ‘the power’ in historical dynamics of its development and in its philosophical comprehension, as an ability of a person to be the subject of one’s own actions, lays out the grounds for rational substantiation of democracy as both the ideal of social and political constitution and the actually realizable state of affairs.

В зеркале философской рефлексии феномен демократии представляет собой идеальный образ бытия общества, основывающийся на современной концепции рациональности. Понятие “народ”, претерпевая исторические трансформации, постепенно расширяет свое содержание, охватывая сегодня все население нашей планеты. Соответственно, понятие “власть” в исторической динамике его развития и в философском его понимании, как способности человека являются субъектом собственного действия, закладывает основы для рационального обоснования демократии как одновременно идеала социально-политического устройства и реально осуществимого состояния дел.

Надійшла 23 січня 2017 р.